

Національна академія наук України

**Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського**

Міжнародна асоціація українців

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка

ІХ МІЖНАРОДНИЙ КОНГРЕС УКРАЇНІСТІВ

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ

(До 100-річчя Національної академії наук України)

**КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО ІМФЕ
2018**

УДК 061.2(100=161.2)+82

М-58

Друкується за рішенням вченої ради Інституту мистецтвознавства,
фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського

Головна редакція:

С. Пирожков, А. Загородній, Г. Скрипник

Редакційна колегія:

**М. Жулинський, І. Дзюба, С. Гальченко, Р. Камберова,
В. Кононенко, Г. Корбич, Я. Поліщук, В. Просалова,
В. Соболев, М. Сулима, О. Федорук**

М-58 **IX Міжнародний конгрес українців. Літературознавство. Збірник наукових статей (До 100-річчя Національної академії наук України) / [голов. ред.: С. Пирожков, А. Загородній, Г. Скрипник] ; НАН України ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Київ, 2018. – 432 с.**

ISBN 978-966-02-8644-3 (загальний)

ISBN 978-966-02-8646-7

Збірник містить літературознавчі доповіді учасників IX Міжнародного конгресу українців. Видання розраховане на науковців, викладачів та студентів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, широке коло шанувальників української літератури.

ISBN 978-966-02-8644-3 (загальний)

ISBN 978-966-02-8646-7

© ІМФЕ ім. М. Т. Рильського
НАН України, 2018

© Міжнародна асоціація
українців, 2018

Галина Хоменко
(Харків)

МАНЕВРИ МОРІБУНДУСА ЯК ЕКСПЕРИМЕНТИ З ПЕРЕКРЕСЛЕННЯМ: ДОСВІД МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО

Це дослідження є спробою доторкнутися до таємниці хворого, приреченого на смерть, в українській літературі «переходової доби» в одному з аспектів (не)можливого деконструктивного філософування: «тріумфування іксом». Поліморфна й лабіринтна воля до пізнання смерті людини задля народження надлюдини у Фрідріха Ніцше та її аналог – маневрування враженого вавилонським синдромом у Жака Дерріда – стали бездонним джерелом ідей та інструментів для нюансованого прочитання слова-фантома *анарх*, унікального знака смертника в Миколи Хвильового.

The research is an attempt to touch the mystery of a sick person, doomed to death, in Ukrainian literature of *transition period* in one of the aspects of (im)possible deconstructive philosophizing: *triumph by X*. Polymorphic and labyrinthine will to know the death of the person for the birth of a superman in Friedrich Nietzsche works and its analog – the manipulation of the affected by Babylonian syndrome in Jacques Derrida works have become a constant source of ideas and ways for the nuanced reading of the word-phantom *anarch*, a unique suicide sign in Mykola Khyvliyovi works.

За умов акценту непрозорості й незавершеності пізнання, коли гуманістика дедалі частіше висуває сумнів щодо можливості системного абстрактного філософування у стилі Гегеля й констатує безсилля термінології, її сфера виповнюється словами-метафорами.

Латинське «морібундус» – слово з роману «Зачарована гора» («*Der Zauberberg*») (1924) Томаса Манна, де структурує невдаваний досвід приреченості людини на смерть унаслідок зустрічі із неминучим умиранням хворих на туберкульоз у закритому

гірському санаторії. «Der erste Moribundus» Ганса Касторпа покликаий увиразнити небуденність, священність статусу того, хто помирає, що для здорового двадцятидворічного юнака виглядає новим, неочікуваним: «Die wü rdevoll der Kopf des jungen Mannes mit aufwä rts geschobenem Kinnbart auf dem Kissen gelegen hatte! Wie bedeutend der Blick seiner ü bergroßen Augen gewesen war, als er sie langsam zur Tü r getdreht hatte! bedeutend der Blick seiner Hans Castorp, noch ganz vertieft in den fiichtigen Augenblick, verzuchte unwillkürlich, eben so große, bedeutende und langsame Augen, wie Moribundus, zu machen» [29, s. 205] («Яким сповненим гідності був профіль молодого чоловіка на подушці із закинutoю догори тонкою борідкою! Яким виразним був погляд його надмірно великих очей, коли він повільно перевів їх на двері! Ганс Касторп, і досі переймаючись тим побіжним образом, мимовільно сам спробував зробити такі великі очі й так виразно й повільно поглянути, як той морібундус...») [13, с. 129–130]. Такий прорив сакралізації людини смертної став несподіваним для самого автора, для якого пізніші інтерпретації відкрили глибокий сенс дотуку до досвіду приреченого: з нього починається боротьба за право причетності до найглибших таємниць буття, найсуттєвіша з-поміж яких – «це ідея Людини, перше передчуття прийдешньої людяності, яка пройшла крізь горнило якнайглибшого пізнання хвороби й смерті» [12, с. 988]. Нестереотипна / немертва думка вченого розпізнала в історії архетипальний зміст, де санаторний морібундус – або шукач істини, або стимул до її шукання, який у русі до майбутнього повернений обличчям до своїх предтеч із сюжетів про Ірааль, Фауста тощо.

Однак на маргінесах шукань 1920-х зринає слід іншої формули переживання реальності як неминучої загибелі: «*більшої непевності*», «найтяжчого, найнебезпечнішого життя», відхилення «убік від усіх доріг», «прагнення *неможливого*» [15, с. 300]. Вона співвідносилася із маневруванням / способом філософування «*нової знаті*» з обов'язковим наголосом нового змісту як виявом волі життя до подолання самого себе. Її знають як парадоксальну філософію Фрідріха Ніцше – філософію любові до приреченого на загибель, до людини, яка має померти заради народження надлюдини, як філософію безкінечного і безмежного запитування й допитування, філософію великого й тихого сумніву, зачарованості всім проблематичним. Ця філософія «тріумфування *іксом*»

у «більш духовних, більш одухотворених людей» була філософією великої радості й щастя смерті [14, т. 1, с. 495–496]. «Тільки велике страждання є останнім визволителем духу як наставник у великій підозрі, яка із всякого U робить X, істинне, справжнє X, себто останню букву передостанньою...» [14, т. 1, с. 495], – писав мислитель. За коментарем Карена Свасьяна, «розмовний німецький зворот: «jemandem aus einem U ein X vormachen» – водити кого-небудь за ніс [14, т. 1, с. 806]. Тут формула «веселої науки» маневрування приреченого-страдника є аналогом *différance* Жака Дерріда. Маневрування – не серія хитрих дій з метою порятунку й уникнення неминучого, на що спроможна потолоч: це експеримент із *довершеною вільною власною смертю*, яка стала б утвердженням життя нової знаті, носіїв «несамовитої мудрості» [15, с. 82]. Симетричний фрейдівській драмі лібідо й мортідо, він визволяв людину від всевладдя інстинктів, наділяючи її волею до істини і знання, нескутим сміхотливим розумом, божевільним розумом, просякнутим любов'ю до життя, досягаючи «своєї мети кривими шляхами», «вигинаючись» і «сміючись» [15, с. 293].

Для сучасного вченого-інтерпретатора, який обрав текст смертника, «*mapoeuvre* – це не просто якийсь поворот-відворот, «від воріт поворот» (*detour*, окільний шлях, околиця й нісенітниця (рос.: «околесица». – Г. Х.)) нормальної роботи твору, але його нескінченне виробництво, «некваліфікована робота», яка лише у своїй «емпіричній» поміченості метафізикою твору виглядає як щось нижче й підлегле» [10, с. 487]. Маневрування – це робота, яка не передбачає остаточного завершення. Така робота співвідносна з постійним перекресленням / виправленням уже закінченого, перетворенням чистового варіанту в чернетку. Написане завжди залишається чернеткою, вічною чернеткою, повною перекреслень з метою вдосконалення. Ніцше визнав би таку роботу за привілей приреченого, того, хто має загинути, людини переходу, людини, яка володіє як мистецтвом «вислизнути», так і «різати по живому» [15, с. 302, 199] в дерзновенному прагненні довершеності своєї смерті.

Відтак слово *moribundus* могло би правити за ідеальну територію деконструктивного мислення: уламок латинки «*bundus*» асоціюється насамперед з німецьким *das Bund* (бурт, пучок, в'язанка, клубок, ліга, спілка, заповіт), яке у своїй багатозначності забезпечувало переклад слова із частиною «*mori*» – «смерть»

як «смертного бурту» чи «бурту смерті», так і «спілки зі смертю». Але можлива асоціація з *der Verbündete* – спільник має справді сферичний ефект. Тут не тільки з'являвся сенс «спільник смерті» / «смерть спільника». Відповідник з французької *conjuraton* надає йому подвійного значення: конспіративна змова тих, хто дає таємну клятву для об'єднаної битви; магічне заклинання, призначене для того, щоб воскресити, викликати голосом, навіяти чари або духа [7, с. 51, 60, 61]. Така проліферація сенсу супроводжується увиразненням виняткової таємничості слова, наділенням його вибуховою напругою.

Можливо, тільки один, хто в українській літературі «переходової доби» став прихильником ніцшеанської «веселої науки» маневрування приреченого серед слів, – майстер «пострілів з мушкетона» Микола Хвильовий. У його випадку можна було б вести мову про єдиний великий текст, парціальні одиниці якого – полісемічне моделювання смерті як події, експериментування з множиною смертних історій, підпорядкованих як телеології власної своєчасної смерті, так і онтології загадки смерті у її відношенні до життя. Звідси обхідні маневри, до яких він вдається з метою ускладнення реального стану речей за ледь окресленими законами «романтики вітаїзму». І його вокатив у передсмертній записці: «За що? ... Нічого не розумію» [23, т. 2, с. 889], – визначає не тільки лабіринтність ситуації, але й спосіб реакції на неї. Письмо ніцшеанця як «радість бунту проти логіки» [23, т. 1, с. 318] мистецтва вмирання / смерті елімінує будь-яку есхатологію; воно постає тим обхідним маневром, що його, слідом за Жаком Дерріда, можна було б порівняти з негативною теологією, хоча все-таки воно не є теологічним, бо «не належить навіть найбільш негативному порядку негативної теології», оскільки остання завжди зайнята, як відомо, визволенням надсутності <supraessentialité> за кінцевими категоріями істини й існування, себто присутності, бо теологи «завжди поспішають нагадати, що предикат існування не застосовується до Бога саме для того, щоб визнати за ним якийсь вищий, незбагнений, невимовний модус буття» [6, с. 27–28].

Хоча для аналізу проблеми приступний цілий пучок різнонаправлених ліній та розсипаних точок, найбільш переконливою виглядає та, яка стосується слів *arkhē* / *ἀρχή*: зафіксована латинкою та грецькою «вавилонська ситуація» дозволяє вести мову

про «першопочаток / першопринцип деконструкції» за аналогією до «Бога деконструкції» Дерріда. Зваблення незнаним χ , що структурує досвід *différance*, за дотичною співіснує з моделлю *арки / аркади*, яка пропускає світло, на відміну від стіни – символа цілого речення, підтримуючи привілей окремого слова / імені [3, с. 47].

Напевно, справді парадоксальним свідченням деконструктивного мислення морібундуса є слово «анарх» із повісті «Санаторійна зона» (1923). Його вагомість визначена самою назвою тексту, яка окреслює той же топос, що і в Т. Манна. Причетність до нового пізнання співвідносне з тим, що воно є ні іменем, ні прізвиськом людини. Слово можна було б сприйняти за решток того, що виходить за межі: «анарх, не інакше, і ми не помилились, назвавши його так: анарх без «іст» ще волохатіш, мов Махно, мов вся та вольниця, що мчить серед степу диким кошмаром...» [23, т. 1, с. 379]. Неможливість пізнання цієї дивовижі передбачена такою її банальною рисою, як неприбране / непричесане волосся. Воно й асоціюється не тільки з дикістю, але й із повною розсіпаністю сенсу: кожна волосина може бути аналогом гілочки чи промінчика із пучка Дерріда. Або відповідати ідеї імені-шкури, з якою гине віра в істину слова у Ніцше: «Коли чорт линяє, то хіба разом із шкурою не відпадає його ім'я?» [15, с. 271]. Тільки анарх – незавершена зміна шкіри: це зависання поміж анархізмом і комунізмом, що залишає ілюзію доторку до істини слова в межах *ні то, ні то*.

Зміст невловності його сенсу заданий цілковитою ампутованістю слова. Сократівська традиція ототожнення *logos* / *zoon* дозволяє розпізнати в ньому смертельно скалічений і позбавлений життя організм, без голови і хвоста: «будь-яке мовлення, подібно до живої істоти, має з'явитися в належному тілі, себто не повинне бути ні без голови, ні без ніг, але мати середні й крайні члени в правильному відношенні одне до одного й до цілого» [16, с. 419]. На території деконструктивного перевертання, що у Хвильового окреслюється як «радість бунту проти логіки», воно дістає мультивекторну перспективу, започатковану в самому центрі вимоги живої структурованості: логос, живе слово, що протистоїть трупній заляккості письма; «щоб бути “прийнятним”, письмове мовлення мало б, подібно до самого живого мовлення, підкорятися законам життя. Логографічна необхідність (anank?

logographikè) повинна була б бути аналогічною біологічної чи, радше, зоологічної необхідності» [4, с. 96]. Усунутий із життя надає мертвому – окремому знаку-фрагменту – виняткової живої сили, дотримуючись закону перекреслення – скісного хреста, Х. Цей експеримент з косиною передбачає внесення в досвід imitation CHRISTI особливої ширості й експресії: у жодному випадку не йдеться про його ігнорування, а про осмислення його «начорно», перекреслення, у якому перетинаються настійне биття головою об стіну істерика та «радість терпіння» (М. Хвильовий) повторного сходження на Голгофу, бажання якої пронизує лист анарха до сестри.

Перекреслення як експеримент-гра в одному слові *анарх* має не тільки форму Х, ліній косини, хреста. Така ж функція належить префіксу *а-*, який, запозичений з грецької, означає *заперечення, відсутність*, що доповнюється анаграмуванням «*на*», яке надає їй форми й значення префікса *ан-* аналога *а-*. У такий спосіб досягається ефект подвійного заперечення чи перекреслення сенсу й сутності. Що ж до конструкції *ана-*, наділеної значенням руху вгору, підсилення, повторення або зворотну дію, то, за законом аналогії, у якому на основі схожості предмета в одних ознаках можна зробити висновок про схожість цих предметів в інших ознаках, дистанціювання трансформується в наближення: текст постає як територія пригадування уламків забутої історії Христа, реконструкції витіснених випадів у стилі ὄβρις на зразок розстрілу лавочника під великодні дзвони.

Неможлива скаліченість слова, «безголовість» і «безхвостість» наділяє його фантомним болем, маючи який воно, як про це йдеться в антропософії, демонструє непокору аріманічній реальності й матерії, зберігаючи пам'ять про таємниче становлення світу. У поемі «В електричний вік» (1921) іти «за хвостами комет, / горіх розкусивши життя» визнається за синонім вслухання «в пісню безмежності» [23, т. 1, с. 87, 86]. А бути причетним до таємниці Андрюші з новели «Я (Романтика)» (1924), який, «коли треба енергійно розписуватись під темною постановою – “розстрілять”,

завше мнеться, завше розписується так:

не ім'я і прізвище на суворому життєвому документі ставить, а *зовсім незрозумілий, зовсім химерний, як хетський ієрогліф, як хвостик* [виокремлення моє. – Г. Х.] [23, т. 1, с. 324], значить,

щонайменше, відкрити амбівалентний сенс за очевидним. Тут і висування історії чека в потаємне єгипетсько-халдейське минуле всесвіту, і ризик повороту до моменту, коли в добуквеному письмі «природність стримує дух, захарашує його, примушує його до напруги механічної пам'яті, яка заплуталася в безмежній полісемії» [6, с. 126].

Власне, паронімасія початку слова та закреслення його кінця можуть відповідати акцептованій Ніцше гераклітівській ідеї сумніву щодо категорії *ε (ist)*, оскільки все перебуває в потоці становлення; *ist / ósía* виявляється тим, що зіштовхує протилежності, що виявляє першопочаток як роздвоєність. Напевно, ця давня філософська космогонія відбилася у власній смерті анарха: загибель у річці охопленого неможливою спрагою («Голова чим далі, набирала ваги, і зараз вона не тільки горіла: її буквально охоплено було нагартованим полум'ям» [23, т. 1, с. 484]), виглядає як взаємозмішування води й вогню, діакосмези й екцирози, виникнення / становлення й знищення. Тільки смертний жест анарха, його спроба вгамувати палаючий розум у холодній воді річки – жест безумного. Ситуація безумця: «Але як же я води нап'юся? – подумав анарх, нібито й справді не знав, як це він зробити» [23, т. 1, с. 484–485], – підлягає іншим законам бездоганої логіки, коли розум потрапляє в полон свавільного фантазму й підкоряється йому. Самовбивство анарха підпорядковане логіці, яка «немов насміхається над логікою логіків, бо вона схожа на неї, як дві краплі води або, точніше, тому що вона така ж, і в потаємних надрах безуму, де укорінено стільки помилок і стільки безглуздь, стільки незв'язних слів і жестів, ми зрештою виявляємо, на величезній глибині, правильний дискурс в усій його досконалості» [25, с. 241]. Смерть охопленого вогнем розуму у воді – якщо й пародія, то лише в значенні паралельної лінії до осмисленої смерті: у системі безуму, як у геометріях Евкліда та Лобачевського, геометріях площини і сфери, вона утворює хрест / перетин зі смертю на Голгофі: вона аналогічна четвертій жертві Христа, покликаний вилікувати людство від хвороби егоїзму й розхристаності, вносячи єдність і цілісність в існування індивідуальності й світу [27]. Самовбивство анарха – унікальний імагіологічний аналог ідеалу «мужньої цілісності» самого Хвильового, неможливість наслідування якого передбачає філософія маневрування / «тріумфування Х». Зрештою, ще більш

еретична, аніж таємниче антропософське вчення: вона дозволяє вести мову про перспективу як полісемантики, так і диссемінації, проліферації як повноти, так і порожнечі (попри всю надзвичайну витонченість розрізнення цих перспектив, грань-гімен між ними існує: багатозначність передбачає збирання в один пучок чи навіть під / в одну спільну точку; тоді як диссемінація співвідноситься із постійним необмеженим розсипанням).

Анарх як пере-житок / *survie* анархізму є свідченням того, що він «не має ні назви, ні слів» [15, с. 35] для окреслення власного досвіду. Водночас слово, що відповідає йому, могло б позначати неможливість удовольнитися існуванням чи бачити істину життя в існуванні. Воно – спосіб кодифікації ніцшеанського афоризму: «Звісно, не поцілів в істину той, хто кинув у неї словом про “жадання існувати”: такого жадання – не існує» [15, с. 114]. Так що анарх – не той, хто прагне існування, а влади, себто життя, що долає себе.

Це – висока людина парадоксу, людина радості болю, яка має загинути для того, чого не існує, для надлюдини і для нового світу: майбутнє Заратустри / Ніцше, «перед яким могли б упасти навколішки» [15, с. 112], або мрія філософа – «республіка геніальних людей» [14, т. 1, с. 217] – можуть сприйматися за аналогії «загірної комуни» Хвильового. В обох випадках ішлося про елімінацію ідеї рівності в анархістів і комуністів й утвердження ієрархії, вершину якої займають особливі люди.

Інакшість ситуації анарха справді рельєфна в контексті «хвостиків» літератури абсурду. Скажімо, Бляха Муха Станіслава-Ігнаці Віткевича, (у ремарці: «*Досить коротке волосся, зав'язане блакитною стрічкою, розсипається довкола голови, утворюючи досить великий хвостик на верхівці*» [2, с. 12]) просить її вбити: «Смерть для мене є нічим, це правда, але я зовсім не хочу помирати. А життя для мене є таким самим нічим, як і смерть» [2, с. 13].

Зв'язане волосся / розкуйовджене волосся, наявність / брак хвостика – ці окремі точки, які сигналізують про очевидну опозицію Хвильового і Віткевича, можуть бути основою для сумніву щодо тожсамості мотиву самовбивства обох митців [9, с. 290]: «велика депресія» Віткевича та його коханої Чеслави Окнінської 18 вересня 1939 року і «справжній твір» Хвильового 13 травня 1933 року – різні речі, покликані не тільки надати змісту поді-

євості як неповторності й унікальності, але й розмежувати світи двох модерністів.

На сцені тексту маневрування анарха дістає сферичну багатогранну конфігурацію. Насамперед він представлений жінкою – автором повісті про санаторійну зону. Вона – аналог морібундуса, смертельно хвора, яка усвідомлює свою приреченість: «я відчуваю, що мої легені остаточно розруйновані, <...> я й сама підходжу до подорожників у вічність» [23, т. 1, с. 486]. У серйозній книзі Леоніда Плюща «Його таємниця, або Прекрасна ложка Хвильового» (2006) її статус визначений словом *хора*: «вона – *хора*, «архо» [виокремлення моє. – Г. Х.]. Увесь вступ її до повісті несе в собі різноманітні фонетичні варіації її хорости: анарх, Махно, степах, волохатіш, схематизм. І далі через усю зону – архів, архейська доба, снопах, запах, пахви, Ель-Харам, охрнка, охорона, Хома, мох, меланхолія, химерно тощо. <...>. Тут можна думати, що не Хвильовий, і навіть не «хора», а сама мова, дух, душа, геній мови може породжувати людей, сюжет, світ санаторної зони» [17, с. 112–113].

Справа складніша, деконструктивно подвоєна.

У Хвильового немає редукції **в** у першій публікації «Санаторійної зони» на сторінках часопису «Червоний шлях». Тут «З щоденника *хворої*» [виокремлення моє. – Г. Х.] [22, с. 3]. Випадання **в** можна виявити в тритомному виданні за 1928 рік, де воно супроводжує зміну назви: «Повість про санаторійну зону» [21].

Як про те свідчить «Російсько-український словник правничої мови. Праця Правничо-Термінологічної Комісії при Соціально-Економічному Відділі Академії Наук за редакцією академіка А. Ю. Кримського» (1926), ділове мовлення визнавало рівноправність «хорий» / «хворий». Хоча слово «Больной» – перекладено як «слабий, недужий, хорий», проте слово «Болезнь» – як «слабкість, х(в)орість, х(в)ороба, недуга» [18, с. 13]. Можна було б зауважити, що словник Бориса Грінченка подає слова «хороба, хоробливий, хоробний» [19, с. 410]. Тоді звичний «бунт проти логіки» прихильника «французького парикмахерства» дозволяв реляцію «**хвостика**» / «**хворої**», тоді відсутність «**хвостика**» у слові «анархіст» є знаком відсутності «**хвороби**». Тут важлива не тільки хіазма пізнання вищої людини, перетин народження / вмирання, загострення хвороби / повороту до здоров'я: безкінечна асоціативність може бути аналогом вивільнення витісненого, «невда-

лого витіснення», що є «передумовою гістеричних симптомів»; «гістеричні хворі страждають від ремінісценцій (спогадів)» [1, с. 131, 132], так і подолання хвороби у грі. У тексті симетрія «хвороби» / «хвостика» / «анархіста» дістає роздвоєну / розклинену рецепцію. У версії Майї деформація «анархіста» аналогічна його «вилікуванню» від ідеології анархізму. У версії хворої таке вилікування співвідноситься з усвідомленням своєї місії людини переходу, людини-предтечі іншого – Людинобога. Хвора постає носієм тих цінностей, які є неочікувано новими. Чи радше новою виглядає її функція в тексті: її щоденник як територія прозорої думки, «рівного й спокійного письма» дозволяє появу текстур хори, що ним і є «Санаторійна зона». Напевно, це було особливо важливим для автора тексту, який бажав уникнути тривіального прочитання: «А в тім, да не подумують мої далекі нащадки, що ХХ главу я написала спеціально для цензора. Така думка образила б пам'ять м'ятежних комунарів» [23, т. 1, с. 486]. *Стан хворої / хорої* – не стан самовпевненого претендента на вічність чи розпачливого істерика. Це «ні/ні», *стан хори*, якщо його розуміти як особливе місце, не тотожне жодному компоненту, який воно включає; воно відповідає статусу стража, котрий не є власником скарбів, які охороняє, чи годувальниці, яка не є матір'ю дитини. Це стан маневрів, який передбачає «безкінечне й витончене множення образу вглибину, в першу чергу як виверт, зухвалість або секрети формальної композиції» [8, с. 158]. Її щоденник – територія, з якої уся повість постає інтелектуальним експериментом, за Дерріда.

Відтак, можна вести мову про філологічні маневри Хвильового поміж *хворою та хорою* з метою втаємничення сліду приреченого у світі чужих. Для письменника-романтика була важливою самоідентифікація шляхом приналежності до одного роду з авторкою щоденника: *хв-ора / Хв-ильовий*, а в окільний спосіб – до людей «*в-олі й хв-или*» Ніцше, невгамовних мандрівників до істини, «сповнених таємниць і забаганок шукачів скарбів» [14, т. 1, с. 642]. *Хора хорої* надає елітарним шуканням анарха нового повороту, що особливо відчутне в аспекті *sophoi / sophisten*, філософ / софіст, де софіст – творець хори, є тільки наслідувачем, імітатором філософа, який наслідує мудреця й мудрість. Підставою для цього є слухова аберація бабусі Христини з новели «Силуети» (1924): кваліфікацію суджен-

ня персонажа: «Софістика! Софістика!», – вона трансформує у «хвістика» [23, т. 1, с. 190].

Прихильник «радість бунту проти логіки» розпізнав би тут симетрію високої філософії польського логіка, автора теорії «множини реальностей» («wielość rzeczywistości») Леона Хвістека (пов'язана із «zastosowaniem logiki do życia» в 1921 році, в 1924 вона передбачає застосування логіки «w stuce» [28, s. 1]) та посполитої, наївної свідомості. Не може йтися про пряме, фронтальне неприйняття теорії диференціації натуральної, наївної, раціоналістичної та образної реальностей, до чого вдавався Станіслав-Ігнаці Віткевич у своєму обстоюванні «чистої форми». Попри їхнє чітке розмежування, польський логік наголошував картезіанський перехід індивідуальності з однієї реальності в іншу – на зразок: то сон, то пробудження; то біль, то його відсутність; то пізнавальна прискіпливість, то інертність і байдужість тощо. Правда, відсутність однієї реальності співвідносилася з відсутністю однієї правди, що діставало не тільки естетичний, але й етичний зміст. Вітаїзм Хвильового передбачав ту сутінкову складність, яка унеможливлювала як логічну диференціацію, так і акцептацію множини правд: його світ – саме та тонка межа, «сфера» (Е. Кречмер), де все перебуває в плинному взаємозв'язку, в асоціативному взаємопереході й становленні, відкритому розпачливому до- / запитуванню чи здивованому нерозумінню того, хто обрав «безумну подорож» [23, т. 1, с. 318]; у Хвістека вона мала стати чіткою гранню між різними світами: «Rysunek, którego forma zaczerpnięta z różnych rzeczywistości, jest zły. <...>. Bez pojęcia jakiej rzeczywistości zagadnienie formy jest zupełnie nieokreślone, a priori bowiem wolno wogó le wszystko...» [28, s. 13, 16]. Реальність Хвильового – та уявна реальність, яка, як у Бруно Шульца, помирає від втручання логіки, навіть якщо та аналогічна тонкому оперуванню витонченим інструментарієм нейрохірурга. Тільки «радість бунту проти логіки» аналогічна тій (не)можливості логіки, коли разом із логікою вона виявляє спільну територію смерті: реалізм. Цей феномен мертвої натури в літературі вдало описали сучасники Хвильового в Україні [20]. Хіазма алогізму й логіки відповідала тези Хвістека: «goła wielkiego artysty polega raczej na tworzeniu nowej rzeczywistości, albo na jedno wyjdzie, na **przewycięzeniu** rzeczywistości starej» [28, s. 13].

Хвильовий фіксує симетрію наївності й логіки за законом косини в точці «Євангеліє від Луки» [23, т. 1, с. 199]. У приступних письменникові антропософських джерелах воно діставало буквальне прочитання Акаша-хроніки ясновидцем й поставало унікальним на фоні інших книг Святого Письма. «Євангеліє від Луки» просякнуте світлом дитинства й акцентує дитячість як найбільш довершену рису християнина, розгортаючи невимовно складну історію народження й дитинства Ісуса Христа, вбирання сильним юним духом Нового Адама оновлених вчень Будди й Заратустри, що стає можливим у моменти звільнення від материнських покровів [26]. Погляд дитини на подію Христа-дитини міг сприйматися за антитезу до негативного богослов'я, рівновелику антитезу.

Помилка бабусі у виразноє необхідність для Хвильового нюансованого письма. Вона – натяк на відчуженість софіста від народу: софіст не «здатний лицемірити всенародно в довгих промовах, виголошуваних перед натовпом»; він «у приватній бесіді з допомогою коротких висловлень заставляє співбесідника суперечити самому собі» [16, с. 227]. Напевно, у такий спосіб письменник свідчив про власну позицію стороннього. Можливо, саме це відчував сучасник Хвильового, зачарований геніальністю «ніжного циніка» [11, с. 22], коли перетин у його текстах сентиментально витонченого та жорстко натуралістичного співвідносив із винятковим досвідом. На підставі таких спостережень можна було б говорити радше про слід кініків, які «перечеканювали» / «переоцінювали» софістів, схильних до філософських абстракцій-апорій, демонструючи можливості практичного розуму на зразок парадоксів і паресії шукача людини в людному місці Діогена Синопського.

Вдаване, повне плутанини й протиріч мистецтво софіста відноситься до того типу мистецтв імітації, приступних людині, яке «творить привиди» [16, с. 227]. На межі XIX і XX ст. воно виявляється справжнім відповідником *survie*, поставши завдяки Ніцше щепленням-філіацією у спектрології. «Вище за любов до людей я ціную любов до речей і привидів» [15, с. 61]. Ці слова Заратустри, за гіпотезою філософів, не тільки позначають улюбленого привида – Надлюдину, що відповідає німецькому *das Gespenst* (привид, примара, мара, марево), але й *das Schlagwort* (лозунг), абстрактне моральне благо, любов до дальніх (С. Франк). Тож ілюзія, привид

виглядає як супостат ікони, «метою якої є не створення подоби, а символів реальності» [24, с. 52].

Привид / ілюзія як тінь думки може дістати у Хвильового форму силуету в новелі, що має таку ж назву. Ілюзія – тоπος кореспонденції з буттям та істиною, *essen / ist*. У Хвильового, прихильника Ніцше, вона – необхідність, яка захищає людину воління від смерті, завданої істиною, знаком чого й була ампутація слова *анархіст* до *анарх*. А також образ Месії, що «ім'я йому – майбутній *анархізм*», до того ж під знаком подвійного підкреслення його відповідності не вірі, а знанню, а ще пасусу проти «дерев'яно-калузької матушки та гопаківсько-шароваристої неньки» [23, т. 1, с. 445], дозволяє гіпотезу про визнання тих потужних можливостей уяви, ілюзії, які стануть реальністю. Так що у Хвильового формула: «Для того, щоб хотіти, треба **бути**, бути реальністю і до того серед реальностей, на які треба спиратися» [24, с. 54] стикалася / перетиналася з іншою: «Воля – це творець» [15, с. 140]. Звідси перекреслення реалізму іконопису романтизмом мистецтва силуету. Перекреслення не з метою «поставити хрест», а з тим, щоб за перетином ліній споглядати об'єкт перекреслення. Така економіка перекреслення мала відповідати мультисеміотичному принципу (за)тіннення іконічного образу, передбачаючи безкінечне мерехтіння нових значень, народжених грою / потлачем «вітаїста» із тінню.

Тільки навряд чи тут можна поставити крапку. Якщо скористатися метафорикою «переходової доби», доби смертників, філософське маневрування яких увінчується *тріумфом жадання неминучості*, «*єдиної великої долі!*» [15, с. 214], метафорою чого є повні блискавок хмари та лук і стріла, повні взаємопрагнення, відповідні їм літери *Z / X* сигналізуватимуть про могутню творчу волю морібундусів до загибелі як про найбільш таємниче / загадкове перехрестя / зіткнення кінця й безкінечності, про *X*-вильового як унікальне втілення такої волі, що перетворює кожен болю й муки в перенасичену напруженою ще одну метафору – рух сонячними променями пізнання: то вгору, то вниз.

1. Берглер Е. Психоаналіз. Сучасне значіння науки проф. З. Фрейда / Едмунд Берглер // Червоний шлях. – 1923. – Ч. 6–7. – С. 119–135.

2. Віткевич С.-І. Вiнт чи бридж – *this is question* / Станiслав-Ігнаци Віткевич; пер. з пол. М. Барбара. – Київ : Темпора, 2013. – 272 с.

3. Деррида Ж. Вокруг вавилонских башен / Жак Деррида ; пер. с фр. и коммент. В. Лапицкого. – Санкт-Петербург : Академический проект, 2002. – 111 с.

4. Деррида Ж. Диссеминация / Жак Деррида ; пер. с фр. Д. Кралечкина. – Екатеринбург : У-Фактория, 2007. – 608 с.

5. Деррида Ж. Письмо и различие / Жак Деррида ; пер. с фр. Д. Кралечкина. – Москва : Академический проект, 2007. – 495 с.

6. Деррида Ж. Поля философии / Жак Деррида ; пер. с фр. Д. Кралечкина. – Москва : Академический проект, 2012. – 376 с.

7. Деррида Ж. Призраки Маркса. Государство долга, работа скорби и новый интернационал / Жак Деррида / пер. с фр. Б. Скуратов; под. общ. ред. Н. Новикова. – Москва : Logos-altera, Esse homo, 2006. – 256 с.

8. Деррида Ж. Эссе об имени / Жак Деррида / пер. с фр. Н. Шматко. – Москва : Институт экспериментальной социологии ; Санкт-Петербург : АЛТЕИЯ, 1998. – 192 с.

9. Дроздовський Д. L' enfant terrible польського модернізму: Witkacy / Дмитро Дроздовський // Всесвіт. – 2014. – № 1–2. – С. 288–291.

10. Кралечкин Д. Деррида: запись одного шума / Дмитрий Кралечкин // Деррида Ж. Письмо и различие ; пер. с фр. Д. Кралечкина. – Москва : Академический проект, 2007. – С. 478–494.

11. Лейтес А. Ренесанс української літератури / Абрам Лейтес. – Харків : ДВУ, 1925. – 35 с.

12. Манн Т. Введение к «Волшебной горе». Доклад для студентов Принстонского университета / Томас Манн // Манн Т. Волшебная гора: роман ; пер. с нем. В. Куреллы, В. Станевич. – Санкт-Петербург : Азбука-классика, 2005. – С. 972–988.

13. Манн Т. Зачарована гора: роман / Томас Манн ; пер. з нім. Р. Осадчук. – Київ : Юніверс, 2008. – Т. 1. – 424 с.

14. Ницше Ф. Сочинения : в 2 т. / Фридрих Ницше ; пер. с нем. – Москва : Мысль, 1990. – Т. 1. – 829 [2] с.; Т. 2. – 829 [1] с.

15. Ницше Ф. Так казав Заратустра. Жадання влади / Фрідріх Ніцше ; пер. з нім. А. Онішко, П. Тарашук. – Київ : Основи, Дніпро, 1993. – 415 с.

16. Платон. Полное собрание сочинений в одном томе / Платон ; пер. с древнегреч. – Москва : АЛЬФА-КНИГА, 2013. – 1311 с ; илл.

17. Плющ Л. Його таємниця, або «Прекрасна ложа» Хвильового / Леонід Плющ ; передм. М. Р. Стеха. – Київ : Факт, 2006. – 872 с.

18. Російсько-український словник правничої мови. Праця Правничо-Термінологічної Комісії при Соціально-Економічному Відділі Академії Наук / за ред. акад. А. Кримського. – Київ, 1926. – 326 с.

19. Словарь української мови: Б. Грінченка : у 4 т. / упоряд. з додаванням власного матеріалу Б. Грінченко. – Київ : Наукова думка, 1997. – Т. 4. – 616 с.

20. Смолич Ю. «Nature morte» у художній літературі (Студія) / Юрій Смолич // ВАПЛІТЕ. Літературно-художній журнал. – 1927. – Ч. 4. – С. 160–177.
21. Хвильовий М. Повість про санаторійну зону / Микола Хвильовий // Хвильовий М. Твори: у 3 т. – Т. 2. Осінь. – Харків : ДВУ, 1928. – С. 100–270.
22. Хвильовий М. Санаторійна зона / Микола Хвильовий // Червоний шлях. – 1924. – Ч. 3. – С. 3–78.
23. Хвильовий М. Твори : у 2 т. / Микола Хвильовий ; упоряд. М. Жулинського, П. Майдаченка; передм. М. Жулинського. – Київ : Дніпро, 1990. – Т. 1. – 650 с. ; Т. 2. – 925 с.
24. Флоренский П. Христианство и культура / Павел Флоренский. – Москва : АСТ ; Харьков : Фолио, 2001. – 672 с.
25. Фуко М. История безумия в классическую эпоху / Мишель Фуко ; пер. с фр. И. Стаф. – Санкт-Петербург : Университетская книга, 1997. – 576 с.
26. Штайнер Р. Евангелие от Луки. Цикл лекций из десяти докладов, прочитанных в Базеле с 15 по 26 сентября 1909 г. [Электронный ресурс] / Рудольф Штайнер ; пер. с нем. – Режим доступа : <http://www.anthroposophie.net/ru/LukaEvangeliumRT2.html>.
27. Штайнер Р. Лекции: Четыре Жертвы Христа (1914 г.) [Электронный ресурс] / Рудольф Штайнер ; пер. с нем. – Режим доступа : <http://www.anthroposophie.net/ru/FourSacrificesOfChristRT2.html>.
28. Chwistek L. Wielość rzeczywistości w stuće / Leon Chwistek. – Kraków, 1924. – 20 s.
29. Mann T. Der Zauberberg / Thomas Mann. – М. : Т8RUGRAM / Original, 2018. – 620 s.